

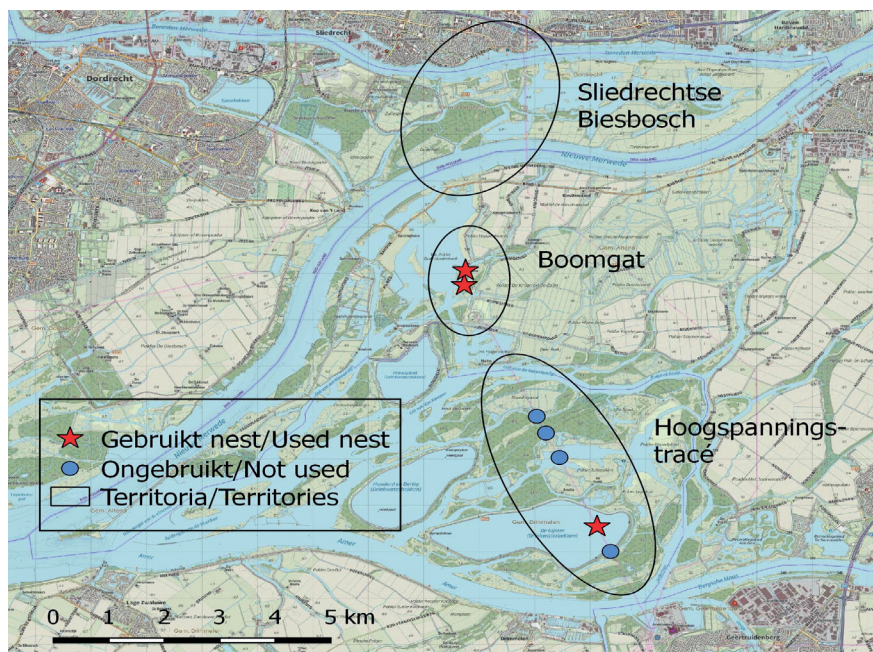
Territoriale en broedende Visarenden *Pandion haliaetus* in Nederland in 2014-19

Albert de Jong, Thomas van der Es & Nicky Hulsbosch

In 2016 broedde voor het eerst een paar Visarenden *Pandion haliaetus* in Nederland. De opmaat naar deze vestiging en het broedproces zijn uitgebreid beschreven in twee eerdere artikelen (de Jong *et al.* 2017, van der Es & van der Neut 2017). Het eerste broedpaar bracht één jonge Visarend groot in de Brabantse Biesbosch. In de drie voorjaren erna broedde dit broedpaar succesvol op dezelfde plek. Een ander paar broedde in 2017 en 2019 met succes in een hoogspanningsmast en was daar in het tussenliggende jaar territoriaal aanwezig. In 2019 ging een derde paar over tot nestbouw in de Sliedrechtse Biesbosch. In het Midden-Limburgse Maasplassengebied waren in 2018 en 2019 ook territoriale vogels bij een nest aanwezig. In dit artikel vatten we de aanwezigheid, herkomst en het broedsucces van deze paren per nestlocatie in chronologische volgorde samen. Overzomerende vogels zonder nest elders in het land laten we buiten deze bespreking.

Bronnen

Dankzij hun gewoonte om op tientallen meters hoogte boven open water te jagen en op hoge, open plekken te nestelen, laten Visarenden zich goed bestuderen. Toch heeft het observeren van deze nieuwkomer in Nederland wat haken en ogen. In de Biesbosch zijn de verschillende nestlocaties alleen over water bereikbaar. Vanaf de vaste wal zijn ze door de telescoop op ongeveer 400 m tot hemelsbreed 4.2 km te zien. Voor de nestlocatie op een schiereiland in het Limburgse Maasplassengebied geldt eveneens dat alleen telescoopobservaties op enkele honderden meters enig soelaas bieden. In dit artikel vormen niet-systematische telescoopobservaties de belangrijkste bron. Daarnaast werden zoveel mogelijk Visarenden gefotografeerd om na te gaan of ze geringd waren en of ze zodoende individueel te herkennen waren. Eigen aantekeningen werden aangevuld met informatie uit een Whatsapp-groepje, van de Facebookgroep *Visarenden in Nederland* en meldingen op www.waarneming.nl. Van de broedsels in de Biesbosch kon alleen in 2019 een jong in een hoogspanningsmast worden geringd. In andere jaren werd ringen verhinderd doordat in een dode boom werd genesteld of door broedende Aalscholvers *Phalacrocorax carbo* in dezelfde mast (zie verderop in dit artikel).

Figuur 1. Nesten in de periode 2014-19 in de Biesbosch, waarbij onderscheid is gemaakt tussen gebruikte (bebroede) nesten en ongebruikte nesten, waarop geen broedgedrag werd waargenomen. De territoria/clusters van nesten zijn omcirkeld. Vanwege verstoringgevoeligheid zijn de nesten in de Slidrechtse Biesbosch niet precies weergegeven. *Used (star) and unused (dot) nests in nature reserve Biesbosch in 2014-2019. Territories/clusters of nests built/used by presumably the same birds are outlined (identity of birds partly proven with rings/colour-rings). Nest sites for the northernmost cluster are not shown for reasons of protection.*

In 2019 betrof de eerste waarneming een vogel die een grote tak aanbracht in het nest bij de Doktershoek. Hier werd op 3 april een copulatie waargenomen. Op 10-13 april werden de vogels echter weer in de twee zuidelijker masten gezien. Op 17 april volgde een copulatie in De Gijster. Op 29 april werd voor het eerst een vogel in broedhouding gezien en op 3 juli bleek één (zeer levendig) jong van c. 5.5 weken oud op het nest te zitten. Op 10 juli werd het jong door Peter de Boer, in samenwerking met netbedrijf TenneT, waterwinbedrijf Evides en Staatsbosbeheer, voorzien van een witte kleurring met zwarte inscriptie A75 (Foto 1). Twee klimmers van TenneT haalden het uit het nest dat zich in de bovenste traverse op 65 meter hoogte bevond (Sovon 2019). Om bij het nest te komen moest eerst nog een minuut of twintig naar de mast middenin het spaarbekken worden gevaren. Op ongeveer 400 m afstand van de nestlocatie vloog de moeder van dit jong roepend de mast uit; tijdens het ringen bleef ze rondcirkelen. Op foto's kon worden vastgesteld dat het om hetzelfde geringde vrouwtje als uit nazomer 2018 ging.

Foto 1. Nestjonge Visarend wordt geringd door Peter de Boer, het eerste jong op vaderlandse bodem dat een ring kreeg aangemeten. Het was een mannetje van 5.5 weken oud met een gewicht van 1490 gram en een vleugellengte van 328 mm (Foto: Hans Gebuis). *First Dutch Osprey nestling being ringed by Peter de Boer. It was a male of 5.5 weeks old, weighing 1490 g and a maximum wing chord of 328 mm.*

Brabantse Biesbosch - boomnesten Boomgat

In de nazomer van 2015 bouwde een mannetje een nest in een dode boom in het Boomgat in de Brabantse Biesbosch. Het daarop volgende voorjaar arriveerde hij al op 26 maart bij dit nest en op 9 april raakte hij gepaard met een vrouwtje, dat op 25 april voor het eerst in broedhouding werd waargenomen (Tabel 1). Uiteindelijk vloog er één jong uit, op 4 augustus. De boom was te onbetrouwbaar om te beklimmen zodat van ringen werd afgezien (de Jong *et al.* 2017, van der Es & van der Neut 2017).

In 2017 arriveerde het mannetje op 29 maart en benutte het de eerste dagen om het bestaande nest verder uit te bouwen. Op 1 april werd hij uitvoerig baltsend boven de nestplek gezien. Hij vloog in grote, opwaartse bogen met een visje in de poten rond de vrouw; dit ging gepaard met luid fluiten. Aan het einde van deze dag verbleef het vrouwtje voortdurend op het nest. De start van het broeden viel zes dagen eerder dan het jaar ervoor. Op 29 mei werd de eerste voeding waargenomen. Observaties in de tweede helft van juni lieten aanvankelijk twee grote jongen zien, maar 30 juni bleek er toch nog een derde, beduidend kleiner jong aanwezig te zijn. Ze overleefden op 6 juni een stormachtige dag met een harde zuidwestenwind (6 B), waarbij de nestboom flink heen en weer zwiepte. De drie jongen bleven ongeveer 56 dagen op nest en op 20 juli maakte het grootste jong zijn eerste rondvlucht. Op 24 juli werden ze allemaal vliegend gezien.

In het voorjaar van 2018 was het iets langer wachten op de broedvogels. Het nest werd eind maart bezocht door een onvolwassen Zearend *Haliaeetus albicilla*, Wilde Eenden *Anas platyrhynchos*, Nijlganzen *Alopochen aegyptiaca* en Grote Canadese Ganzen *Branta canadensis*. Ditmaal arriveerde de vrouw als eerste (4 april), de man volgde twee dagen later. Mogelijk had de iets latere aankomst te maken met stofstormen in de Sahara die de trekroute in maart 2018 blokkeerden (NASA 2018). Op 10 april werd een conflict met een derde vogel bij het nest waargenomen en waren er zelfs even drie vogels op het nest zichtbaar. Op 27 april volgde de eerste waarneming van een vogel in broedhouding op het nest. Op 4 juni werd een voorzichtig rondstappende en voerende oudervogel gezien, wat wees op minstens een uitgekomen ei. Nog eens 54 dagen later vlogen er drie jongen uit.

Foto 2. Man Visarend 7TG met forse tak op weg naar een nieuw nest bij het Boomgat in de Biesbosch, 10 april 2019 (Foto: Hans Gebuis). *Male 7TG carries a huge branch to a new nesting site at Boomgat, Biesbosch on April 10th, 2019.*

Dat stormen het leven van Visarenden lastig kunnen maken bleek ook in 2019. Op 9 maart zorgde een buienfront met windstoten ervoor dat de nestboom halverwege afbrak. (De verdrinken bomen in het Boomgat zijn na de inrichting van het gebied de Kleine Noordwaard buitendijks komen te liggen en zodoende zijn de waterstanden in deze bossen verhoogd. De essen en wilgen langs deze voormalig binnendijkse kreken sterven langzaam af.) Op 30 maart werden bij het Boomgat conflicten tussen drie vogels gezien, waaronder man blauw S2. Het duurde tot 3 april voordat man 7TG op de nestplaats werd afgelezen. Hij zat de dag erna met zijn partner op de stomp van de boom waar tot voor kort zijn nest in had gezeten. Op 10 april werd voor het eerst nestbouw in een dode boom op 160 m van de oude nestlocatie waargenomen (Foto 2). In de week erna werden ook regelmatig takken op de palen van het nabijgelegen

trafo-station van de 150 kV-lijn gegoooid, maar de takken vielen hier makkelijk af en er was veel menselijke verstoring (zie Discussie). Op 6 mei begon het broeden op het nieuwe boomnest, waar rond 15 juni de eerste voedingen werden gezien. Van de drie jongen waren er op 28 juli nog maximaal twee over en later werd er telkens nog maar één gezien.

Slidrechtse Biesbosch

Vanaf begin april 2019 werd een met takken slepend mannetje in de Slidrechtse Biesbosch waargenomen. Hij had het voorzien op een afknakte populier in de Huiswaard, waarin tot begin juni aan een nest werd gebouwd. Op 11 juni werd blauw S2 vlakbij dit nest gefotografeerd. Halverwege juli volgden waarnemingen van een stel Nijlganzen op dit nest. Op 17 juli was blauw S2 bezig met de bouw van een tweede nest, op ongeveer 30 m hoogte in een hoogspanningsmast. Hij verbleef hier tot zeker 15 augustus (laatste aflezing), vergezeld van een vrouwtje met een zwarte kleuring.

Midden-Limburgse Maasplassen

In het Midden-Limburgse Maasplassengebied hebben Visarenden zich ook gevestigd, al is daar nog geen broedpoging ondernomen. Van 25-27 augustus 2017 verbleef er een mannetje met een blauwe pootring samen met een vrouwtje in het gebied.

Op 14 mei 2018 keerde een vogel terug, die vanaf 1 juni samen met een partner werd gezien. De vogels waren die dag met nestbouw in een afgetopte populier bezig. Een week later werd de blauwe kleuring afgelezen: S2, een derde kalenderjaar man die op 2015 als nestjong was geringd in Rutland, UK (zie ook verder). Hij ging tot zeker 20 juni verder met nestbouw op deze plek. Op dagen daarna werd de vogel ook met takken elders in het gebied gezien, maar een tweede nest werd niet waargenomen. Op 11 juni werd nog een tweede, ongeringde man in het gebied waargenomen. Het vrouwtje bleef tot en met 29 augustus, maar vanaf half juli werd ze niet meer samen met het geringde mannetje gezien. Van 19 augustus tot en met 9 september verbleef er nog een ongeringd mannetje in het gebied. In november werd een kunstnest van takken bovenop de boomstomp van de dode populier geplaatst om een stabielere nestplaats te bieden aan eventuele toekomstige broeders (René Janssen).

In 2019 werd het kunstnest van 14 maart-12 april en van 14 april-1 mei bezet door broedende Grauwe Ganzen *Anser anser*. Man blauw S2 werd alleen op 17 april gezien, op dezelfde dag dat ook een vrouwtje arriveerde dat hier tot en met eind augustus bleef. Een tweedejaars mannetje met Duitse kleuring AU81 werd van 19-23 mei in het territorium gezien, waaronder baltsend boven de nestplaats, maar hij werd niet op het nest waargenomen. Vanaf 28 mei raakte een ongeringde man gepaard met het vrouwtje. Die bracht takken aan op het kunstnest, maar tot eileg ging het paar niet over. Op 30-31 mei probeerde een tweede vrouwtje het nest over te nemen, maar zonder succes. Van 31 mei- juni was er nog een onbekende man aanwezig. In totaal werden in 2019 vier verschillende mannetjes en twee verschillende vrouwtjes gezien in het territorium.

Foto 3. Paar Visarenden op kunstnest in het Limburgse Maasplassengebied, voorjaar 2019 (Foto: Nicky Hulsbosch). *Osprey pair on artificial nest in Maasplassen, Limburg, Spring 2019.*

Tabel 1. Aflezingen en herkomst van geringde Visarenden in Nederlandse territoria; alle vogels werden als nestjonge geringd. *Origins of ringed Ospreys in Dutch territories. All birds were ringed as nestling.*

Ring	Geslacht	Ringplaats	Ringdatum	Verblijf
<i>Ring</i>	<i>Sex</i>	<i>Ringling site</i>	<i>Ringling date</i>	<i>Sites where observed</i>
7TG	man	Rogätz, Duitsland	20 juni 2012	2016, broedvogel Boomgat, Biesbosch 2017, broedvogel Boomgat, Biesbosch 2018, broedvogel Boomgat, Biesbosch 2019, broedvogel Boomgat, Biesbosch
S2	man	Rutland Water, Engeland	30 juni 2015	26 mei 2017, Windesheim 27 augustus 2017, België 27 december 2017, Senegal 1 mei 2018, Biesbosch 2 juni – 17 juli 2018, Maasplassen 30 maart – 1 april 2019, Biesbosch 17 april 2019, Maasplassen 11 juni – 15 augustus 2019, Biesbosch
AU81	man	Federow, Duitsland	27 juni 2018	19-23 mei 2019, Maasplassen

Geringde vogels

Op en rond de Nederlandse nesten zijn verschillende geringde vogels gezien, waarvan een deel werd afgelezen (Tabel 1). De nesten in het Boomgat in de Biesbosch werden bezet door het Duitse mannetje zwart 7TG en een ongeringd vrouwtje. De natale dispersieafstand van deze vogel bedraagt 480 km. Het vrouwtje dat vanaf 2018 bij de cluster van hoogspanningsmasten in de Biesbosch hoort, draagt een Duitse kleurring. Die werd helaas nog niet volledig afgelezen vanwege de wat gesleten inscriptie. Haar partner is ongeringd. Het jonge mannetje dat van 19-23 mei 2019 in het territorium in Limburg verbleef droeg een zwarte ring met de inscriptie AU81 en werd op 27 juni 2018 als nestjong in een hoogspanningsmast bij Federow, Mecklenburg Vorpommern geringd (Figuur 2). Dat ligt op 525 km van het Maasplassengebied, maar mag nog niet tot natale dispersie gerekend worden; de vogel had zich namelijk nog niet als broedvogel gevestigd, al toonde hij al wel baltsgedrag in Limburg.

Figuur 2. Plaats van herkomst en laatste plaats van waarneming van drie afgelezen individuen in Nederlandse territoria: blauw S2 uit Rutland (UK), zwart 7TG uit Rogätz (Dld) en zwart AU81 uit Federow (Dld). *Origin of three Ospreys ringed as chick in Germany and England and observed in Dutch territories: blue S2 from Rutland, England, black 7TG from Rogätz, Germany and black AU81 from Federow, Germany.*

Broedsucces

De broedvogels arriveren meestal in de laatste dagen van maart of de eerste week van april, waarbij ze meteen hun nestplekken bezetten. Het prille begin van Nederlandse Visarenden leverde voor zes broedgevallen gemiddeld 2.0 vliegvlugge jongen per succesvol nest op. Geen van de broedsels mislukte. Het Nederlandse broedsucces ligt een fractie lager dan de 2.1 jongen per succesvol nest in Zweden in 1961-87 (Eriksson & Wallin 1994). In Duitsland lag in 1972-93 het gemiddelde jongental in mastnesten op 2.22 en in boomnesten op 2.08 (Meyburg 1995). In Brandenburg (Dld) leverden succesvolle paren in 2008 gemiddeld 2.27 jongen op (Ryslavy 2011).

Er was wel partiële uitval. In 2016 stierf al vroeg een jong op het eerste nest en in 2019 verdwenen twee jongen van minstens vijf weken oud van het nest Boomgat. Op 28 juli zou volgens de nabij wonende boswachter een jong van het nest zijn gevallen. De precieze doodsoorzaken van deze jongen bleef echter onzeker.

Tabel 2. Broedgegevens van Visarenden in Nederland tot en met 2019, met aankomstdag naar sekse, start van de eileg, uitkomstdag van het eerste jong, dag van uitvliegen en aantal uitgevlogen jongen per paar. De nesten werden niet bezocht (behalve De Gijster 2019) en ook niet altijd dagelijks geobserveerd. De data met een ~geven een schatting aan, de overige zijn exact. *Breeding data of Dutch Osprey nests until 2019. Nests were not climbed (except De Gijster 2019) nor observed on a daily basis. Data are either estimated (~) or exact (the rest).*

Jaar <i>Year</i>	Locatie <i>Site</i>	Aankomstdata <i>Arrival date</i>	Start <i>Start</i>	Uitkomst <i>Hatch</i>	Uitvliegdatum <i>Flying date</i>	Uitgevlogen <i>Fledged</i>
2016	Boomgat	m: 26 maart (7TG) v: 9 april (onger.)	25 april	31 mei	4 augustus	1
2017	Boomgat	m: 29 maart (7TG) v: 1 april (onger.)	19 april	~29 mei	20 juli	3
2017	De Gijster	m ongeringd & v (gesleten ring): ~29 maart	~16 april	~26 mei	~24 juli	3
2018	Boomgat	m: 6 april (7TG) v: 4 april (onger.)	27 april	~4 juni	27 juli	3
2019	Boomgat (nieuw)	m: ~3 april (7TG) v: 30 maart	6 mei	~ 15 juni	-	1
2019	De Gijster	m: 30 maart v: ~ 3 april (ger.)	~29 april	-	~ 3 augustus	1

Discussie

In de afgelopen zes jaar heeft de Visarend in Nederland een veelbelovende ontwikkeling doorgemaakt. In de Biesbosch is sprake van semi-kolonievorming, waarbij in 2009 drie clusters van nesten konden worden onderscheiden. Een Visarend die in het gebied

omhoog cirkelt, krijgt al snel een soortgenoot in beeld. Van uitwisseling met het Limburgse territorium is sprake via man blauw S2, waarvan nog niet duidelijk is welk territorium hij uiteindelijk zal gaan kiezen.

Visarenden vestigden zich in de Biesbosch in een landschap met een behoorlijke dichtheid van andere roofvogels. Vanaf 2017 werden geregeld interacties met andere roofvogels waargenomen. In 2017 werd op 26 mei een luchtgevecht met een Slechtvalk boven De Gijster gezien. De valk was een broedvogel van een naburige mast. In 2018 bezette het valkenpaar in kwestie zelfs het nest van de Visarenden, die uitweken naar een mast verderop waar succes uitbleef. Mogelijk was de nestplaats in De Gijster in 2017 een strategische keuze om uit de buurt te blijven van een paar Zeearend dat in 2017 voor het eerst nestelde op een krappe km afstand. Zeearenden kunnen via kleptoparasitisme en het roven van nestjongen een bedreiging vormen voor Visarenden, al lijkt dit wereldwijd niet voor serieuze problemen te zorgen (Poole 2019). In 2017 had het paar van het Boomgat regelmatig ruzie met overvliegende Zeearenden. In 2019 werden daar ook wel eens conflicten gezien met Bruine Kiekendieven *Circus aeruginosus* die op een steenworp afstand broedden.

Nesten krakende ganzen vormden in Limburg in 2019 een obstakel. Ze hielden het kunstnest tot begin mei bezet. Midden-Europese Visarenden kunnen tot eind mei beginnen met de eileg, maar de meeste beginnen in april (Mebis & Schmidt 2017), wanneer ganzen in de weg kunnen zitten die eerder tot broeden overgaan. In Noord-Amerika kraken vooral Canadese Ganzen aren nesten (Ewins *et al.* 1994); op YouTube.com zijn daar verschillende filmpjes van te vinden via de trefwoorden 'Osprey and Canadian Goose'.

Ten slotte is de mens waarschijnlijk de belangrijkste storingsfactor. In een drukbezocht natuurgebied als de Biesbosch zijn daar inmiddels voldoende voorbeelden van. Half april 2019 ontstond een enorme toeloop van fotografen op de weg rond het trafostation nabij het Boomgat, omdat visarendman 7TG takken op de palen aanbracht. Het mannetje kreeg geen kans om rustig te bouwen en werd veelvuldig verstoord (afstand c. 60 m), waarna het paar uiteindelijk op 300 m van menselijke activiteiten in een boomnest ging broeden. De gemeente Altena sloot de weg rond het trafostation helaas niet af, ondanks advies van Staatsbosbeheer. Het paar bij het nieuwe mastnest in de Sliedrechtse Biesbosch raakte op ruim 200 m afstand verstoord door mensen (één meting) en tijdens het ringen in De Gijster vloog het vrouwtje al op ruim 400 m afstand uit de mast. Volledige rust in een omtrek van enkele honderden meters rondom de nestplaats is het devies. Daarom werden kreken rondom (onbezette) nestplekken al verschillende keren afgesloten voor publiek.

Dank

We bedanken alle waarnemers die gedetailleerde waarnemingen en ringaflezingen doorgaven van de verschillende territoria. Willem van Manen hielp ons door kaarten te maken en Peter de Boer verschaft de biometrische gegevens. Marco Vriens hielp met fotowerk, evenals Hans Gebuis, die als veelvuldig observator niet onvermeld mag blijven.

Summary

Jong A. de, van der Es T. & Hulsbosch N. 2020. Ospreys *Pandion haliaetus* breeding in The Netherlands in 2014-19. De Takkeling 28: 145-154.

In 2014-19 Ospreys *Pandion haliaetus* built nests at nine different locations in the Biesbosch area, southwestern Netherlands. Breeding commenced in 2016, and this pair was successful in all years in 2016-19, raising a total of eight young in three nests. A second pair occupied a cluster of nests in several electricity pylons a few km farther south, with successful broods in 2017 and 2019, raising a total of 4 fledglings. A third pair settled in a territory in the Biesbosch area in summer 2019, and built two nests. In 2018 and 2019, territorial Ospreys were also present in the Maasplassen area in Limburg, southeastern Netherlands. A small nest was built in 2018, and in 2019 an artificial nest was provided and occupied though breeding has not yet commenced. Ring readings revealed that (potential) breeding birds originated from eastern Germany and Rutland, UK, showing natal dispersal of >400 km for males. Dutch Ospreys have to cope with territorial White-tailed Eagles *Haliaeetus albicilla* and Peregrines *Falco peregrinus*, apparently impacting nest site choice. In Limburg, Canadian Geese *Branta canadensis* claimed the artificial nest until the beginning of May 2019. Human disturbance is cause for concern.

Literatuur

- Eriksson M.O.G. & Wallin K. 1994. Survival and breeding success of the Osprey *Pandion haliaetus* in Sweden. Bird Conservation International 4: 263-277.
- Es T. van der & van der Neut J. 2017. Visarenden *Pandion haliaetus* broeden succesvol in de Biesbosch in 2016. De Takkeling 25: 85-91.
- Evins P. J., Miller M.J.R., Barker M.E. & Postupalsky S. 1994. Birds breeding in or beneath Osprey nests in the Great Lakes basin. Wilson Bulletin 106: 743-749
- Jong, A. de, Gebuis H. & van der Es T. 2017. Het eerste broedgeval van de Visarend in Nederland. Limosa 90: 25-33.
- Mebs T. & Schmidt D. 2017. Roofvogels van Europa. Kosmos Uitgevers, Haarlem.
- Meyburg B.-U. 1995. Breeding success of tree- and pylon-nesting Ospreys *Pandion haliaetus* in Germany. Vogelwelt 116: 219-224.
- NASA 2018. Vast dust storms in the Sahara. <https://earthobservatory.nasa.gov/images/91907/vast-dust-storms-in-the-sahara> (geraadpleegd 10 september 2019).
- Poole A. 2019. Ospreys; the revival of a global raptor. John Hopkins University Press, New Haven.
- Roy Dennis Wildlife Foundation 2019. <http://www.roydennis.org/colour-ring-map/> (geraadpleegd op 19 september 2019).
- Ryslavy T. 2011. Zur Bestandssituation ausgewählter Vogelarten in Brandenburg – Jahresbericht 2008. Naturschutz und Landschaftspflege Brandenburg 20: 49-62.
- Sovon 2019. Eerste Visarend van Nederland geringd in de Biesbosch. Webbericht op <https://www.sovon.nl/node/9169> (geraadpleegd 6 september 2019).

Adres: AdJ, Telderslaan 50, 3527 KH Utrecht, albertjde@j@gmail.com